

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ДОМОГОСПОДАРСТВ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті опрацьовано питання відтворення людського капіталу домогосподарств у регіонах України. Розглянуто особливості даного процесу та чинники впливу на нього. Визначено основні проблеми, що перешкоджають відтворенню людського капіталу, їх проілюстровано групами показників у регіональному розрізі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: людський капітал, відтворення людського капіталу, чинники впливу, домогосподарства, регіони.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены вопросы воспроизводства человеческого капитала домохозяйств в регионах Украины. Проанализированы особенности данного процесса и факторы влияния на него. Определены основные проблемы, которые препятствуют воспроизводству человеческого капитала, они проиллюстрированы группами показателей в региональном разрезе.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: человеческий капитал, воспроизводство человеческого капитала, факторы влияния, домохозяйства, регионы.

SUMMARY. The questions of human capital reproduction of the households in Ukrainian regions were considered in the article. The features of this process and influence factors were analyzed. The main problems which obstruct the human capital reproduction were defined; they also were illustrated by the groups of regional indexes.

KEY WORDS: human capital, , influence factors, households, regions

Постановка проблеми. У ринковій економіці домогосподарства виступають важливим суб'єктом, який не тільки витрачає й отримує доходи, а є одним з головних постачальників усіх ресурсів, необхідних для економіки країни, підприємствам і установам для виробництва товарів і надання послуг, — землі, капіталу, підприємницьких здібностей, а також праці. Саме домогосподарства є першорядною ланкою в процесі формування і відтворення людського капіталу. Те, в яких умовах вони здійснюють інвестиції, необхідні витрати для фізичного формування і духовного виховання людини, залежить процес відтворення ресурсів праці та якість майбутнього трудового потенціалу. Сьогодні в Україні умови життєдіяльності домашніх господарств потребують покращання, перш за все, через удосконалення соціальної політики,

в тому числі демографічної, сімейної, молодіжної політик, а також підвищення рівня та якості життя на базі стійкого економічного розвитку. Крім цього, важливим моментом є врахування регіональних особливостей, оскільки умови і фактори розвитку та функціонування домогосподарств в областях України доволі різняться і мають свою специфіку. Отже, важливим завданням на сьогодні є дослідження питань щодо відтворення людського капіталу домогосподарств, виявлення особливостей і «вузьких місць» у регіональному розрізі у зазначеній сфері та розробка шляхів вирішення існуючих проблем.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Актуальність і значущість проблеми зумовлює науковий інтерес до неї. Домогосподарство, як один з головних суб'єктів ринкової економіки, виступає предметом дослідження багатьох представників суспільних наук, таких як О. Гладун, С. Бурлуцький, Т. Кізіма, Н. Можайкіна, С. Панчишин, С. Реверчук, Ю. Станкевич, О. Чорна та ін.

Розвитку теорії людського капіталу присвячена велика кількість робіт, як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, аналіз яких відображає різноманіття існуючих підходів. Вагомий внесок у теоретичну розробку питань формування і розвитку людського капіталу внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Антонюк, Г. Беккер, В. Боуен, В. Геєць, О. Грішнова, Є. Дженісон, С. Дятлов, А. Колот, Е. Лібанова, Т. Заяць, О. Новікова, Л. Шаульська, Т. Шульц та ін.

Проблемами відтворення і розвитку людського потенціалу займаються такі дослідники, як К. Бондарчук, Ю. Васильчук, С. Вовканич, Х. Копистянська, Д. Маляр, Л. Ноджак, В. Пиц та ін.

Але повною мірою не розглядалися питання відтворення людського капіталу через призму життєдіяльності та функціонування домогосподарств, недостатніми є також дослідження проблем даної сфери у регіональному розрізі та відсутні чіткі напрями їхнього вирішення у контексті стратегії стійкого економічного зростання.

Метою дослідження є визначення сучасних проблем і чинників відтворення людського капіталу, а також розкриття сутності та аналіз їх стану в регіонах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з головних чинників стійкого розвитку вважається розвиток людського потенціалу, що передбачає збереження життя і здоров'я людини, здорове довге життя, збереження ресурсів для гідного життя поколінь, направленість соціальних потреб людини на формування якісного та гідного рівня життя, розвиток трудових компетенцій,

накопичення і розвиток знань, забезпечення умов самореалізації людини, можливості вибору, створення умов для прояву здібностей людини та їх всебічна реалізація, зростання економічної, трудової, інноваційної, творчої та громадської відповідальності тощо [1]. Кожний з перелічених елементів прямо або опосередковано пов'язаний з процесом відтворення людського капіталу, а також є невіддільним від життєдіяльності сімейних домогосподарств. Ідея здійснення в Україні принципів концепції людського розвитку і реалізації стратегії стійкого розвитку обумовлює необхідність дослідження сутності, особливостей та умов відтворення людського капіталу в домогосподарствах країни та її регіонів.

Відтворення - це процес безперервного повторення «виробництва» елементів суспільної системи. Відтворення людського капіталу — це формування продуктивних здібностей людини за допомогою інвестицій у специфічні процеси діяльності індивіда — а саме, в освіту та зміцнення здоров'я, що сприяє розвитку людського капіталу [3].

Відтворення людського капіталу передбачає: по-перше, генетичне відтворення, яке відбувається природно і визначає індивідуальні психофізіологічні та біопсихічні характеристики людини; по-друге, онтогенезне відтворення — набуття в ході життєдіяльності індивідів здібностей, які є наслідком власних свідомих зусиль, такі здібності (навички, вміння, знання, кваліфікація) мають соціальний характер оскільки формуються та реалізуються тільки в межах певного соціуму [4, с. 189]. Окрім того, процес відтворення передбачає дві форми: структурне відтворення системи здібностей та системи потреб [4, с. 189].

У контексті відтворення людського капіталу розрізняють: ранній капітал — здатності людини, що були надані їй при народженні і сформовані за рахунок виховання у родині та дитячих дошкільних установах; людський капітал, що був отриманий завдяки систематичній освіті; людський капітал, що був накопичений у процесі праці, професійної підготовки [3].

Багато дослідників приділяють увагу систематизації умов, які детермінують процеси відтворення людського потенціалу. Оцінка умов, що впливають на процес відтворення людського капіталу включає дослідження об'єктивних і суб'єктивних чинників впливу на нього. До об'єктивних чинників належить демографічна ситуація та природні умови, до суб'єктивних — напрями соціально-економічної політики, методи управління трудовим потенціалом.

Всі чинники формування та використання людського капіталу можна поділити за наступними ознаками:

фазами відтворення — чинники формування і чинники використання людського капіталу регіону;

характером впливу в процесі відтворення — інтенсивні, що збільшують людський капітал шляхом мобілізації внутрішніх резервів системи, тобто якісних параметрів, і екстенсивні, що збільшують людський капітал за рахунок збільшення кількісних параметрів;

рівнем впливу — макро-, мезо-, мікроекономічні й особистісні; характером впливу — позитивні і негативні [5, с. 57].

Використовуючи запропоновану класифікацію чинників формування людського капіталу, можна зробити детальну характеристику їхніх окремих груп, виділивши найсуттєвіші з них. У зв'язку з тим, що формування і реалізація людського капіталу регіону відбувається в межах демографічної, соціальної, економічної та природної систем відповідної території, всі чинники, які впливають на людський капітал, за змістом групують також відповідно до цих систем: соціально-демографічні, соціальні, економічні, організаційно-економічні, екологічні [5, с. 57—59].

Групування чинників впливу на людський капітал і фази його відтворення представлена у табл. 1.

Відтворення людського капіталу залежить від індивідуальних властивостей кожної людини, її потреб, інтересів, мотивації, особистих зусиль. Стан фізичного і психічного здоров'я, обдарування, здібності, знання, уміння формують і визначають рівень конкурентоспроможності людини. Формування людського капіталу потребує не лише докладання зусиль з боку людини, а й відповідних інвестицій у збереження і зміцнення здоров'я, виявлення, розвиток обдарувань, здібностей, здобуття освіти, професійної кваліфікації тощо [2, с. 27]. Питому вагу таких інвестицій здійснюють саме домогосподарства через витрати накопичених коштів сім'ї або окремих індивідів, що входять до їх. Інвестиції домогосподарств у людський капітал можуть бути направлені: на виховання та розвиток підростаючого покоління, що формують людину та його біофізичний потенціал, здоров'я, освіту, а також соціальну та трудову мобільність, формування і розвиток інтелектуального капіталу.

Сім'я виховує основного суб'єкта інвестицій, адже різні люди по-різному засвоюють і накопичують людський капітал. Справа не лише в природних даних (ці ресурси використовуються людьми менш ніж наполовину). Справа в тому, наскільки людина зо-

рієнтована на розвиток, мобілізацію і максимально ефективно використання своїх ресурсів, які вона має, вольові та ділові риси, що закладаються, передусім, сімейним вихованням [5, с. 85].

Таблиця 1

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Група чинників	Показники, що входять до групи
<i>Соціально-демографічні</i>	рівень народжуваності, смертності, рівень захворюваності населення; очікувана та реальна тривалість життя населення; тривалість трудового життя; статевовікова структура населення; міграційна мобільність населення
<i>Соціально-економічні</i>	ВВП на душу населення; економічна активність населення; рівень загальної освіти та професійної підготовки населення; стан здоров'я та культури; номінальні та реальні доходи населення; рівень соціальної захищеності; стан ринку праці; розподіл населення за галузями та секторами економіки; споживання, рівень, якість та спосіб життя; розвиток соціальної інфраструктури
<i>Інституціональні</i>	дотримання прав людини та регулювання людського розвитку, міграційних процесів; функціонування освітньої сфери, сфери охорони здоров'я; подолання бідності та майнового розшарування; регулювання соціально-трудо-вих відносин; державна політика щодо людського та соціального розвитку
<i>Соціально-психологічні</i>	соціальні норми; соціальні цінності; рівень соціальної напруги у суспільстві; вплив духовного виховання; соціальна цінність знань; спрямованість до самореалізації і визнання
<i>Екологічні</i>	загальний стан навколишнього природного середовища; якість питної води та продуктів харчування; природно-кліматичні умови; рекреаційні ресурси; санітарно-гігієнічні умови праці

Серед найгостріших проблем, які перешкоджають відтворенню людського капіталу домогосподарств сучасної України, можна виділити наступні.

Демографічна криза. Починаючи з 1993 р. Україна перейшла до стадії депопуляції населення. Так, упродовж 1993—2010 рр. простежувалась лише негативна динаміка показника приросту населення, за ці роки країна втратила більше 7 млн осіб, а середньорічне скорочення чисельності населення складало більше 400 тис. осіб. Головною причиною такої ситуації є різке зниження народжуваності. Особливо гостро ця проблема стоїть у Східних і Центральних регіонах України (табл. 2). Регіональний аналіз свід-

чить, що інтенсивність дітонароджень знижується у напрямі з заходу на схід. Так, максимальне значення коефіцієнту народжуваності у 2010 р. спостерігалось у Рівненській і Закарпатській областях (1,9 ‰), мінімальне — Донецькій і Луганській областях (1,2 ‰). Аналогічна ситуація спостерігається з показником очікуваної тривалості життя при народженні (мешканці Львівської та Івано-Франківської областей живуть триваліше майже на 3,5 роки, аніж Донецької та Дніпропетровської).

Але громадянин України в середньому живе менше ніж на 10 років у порівнянні з мешканцем Західної Європи. Незважаючи на те, що у західних регіонах країни спостерігається деяка позитивна динаміка демографічних показників, це не формує умови навіть для простого відтворення.

Демографічна ситуація погіршується також різким підвищенням смертності. Протягом останніх двадцяти років загальний коефіцієнт смертності населення України збільшився з 12,1 ‰ до 16 ‰. Така ситуація спостерігалася по всіх вікових групах, але найбільших втрат зазнало населення працездатного віку.

Надвисоким був і залишається рівень смертності молоді (у групі 15—29 років даний показник збільшився більше ніж на 50 ‰). Більше половини смертей приходиться саме на вікові групи населення до 35 років. Особливо гостро ця проблема стоїть у східних регіонах і частині центральних (табл. 2).

Міграційні процеси. Гальмування відтворювального процесу людського капіталу обумовлено також міграцією, яка, перш за все, характеризується втратами трудового потенціалу України. Незважаючи на те, що більше семи років міграційне сальдо є позитивним у межах усієї країни, у багатьох регіонах воно залишається від'ємним (здебільшого це стосується пограничних областей). Міграційна активність населення за офіційними показниками не є високою, але Україна має переважно негативні наслідки від міграції: у міжнародному обміні робочою силою віддає працівників з високими якісними та кількісними характеристиками, потерпає від соціальних наслідків міграції (соціальне сирітство, напруженість, розпад сімей). Молоді люди, що зазвичай приймають активну участь у міграційних процесах, відкладають рішення про створення сімей, народження дітей, втрачають набуті навички і знання, втрачають соціальні зв'язки. Такий стан міграційного простору негативно впливає на формування і відтворення людського капіталу домогосподарств України.

Таблиця 2

РЕГІОНАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ у 2010 р. [6]

Регіони	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	Сумарний коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт приросту, ‰	Коефіцієнт приросту, ‰	Коефіцієнт смертності, на 1000 осіб	Рівень смертності у віці до 15 років, на 10 000 осіб	Рівень смертності у віці від 15 до 35 років, на 10000 осіб	Середній розмір домогосподарства, осіб	Демографічне навантаження дітей, осіб	Демографічне навантаження пенсіонерів, осіб	Самооцінка стану здоров'я населення (добрий і задовільний), %	Кількість осіб, що мають хронічні захворювання, тис. осіб на 1000 населення	Кількість вперше зареєстрованих випадків захворювань, на 1000 населення	Рівень інвалідизації, осіб на 1000 населення
АР Крим	70,45	1,60	4,96	4,37	1456,00	26,40	760,10	2,60	0,31	0,61	89,40	282,67	549,54	36,91
Вінницька	71,49	1,50	5,77	6,40	1618,70	31,70	557,70	2,50	0,35	0,75	89,40	387,23	861,99	43,99
Волинська	70,55	1,80	4,98	5,09	1388,70	22,60	608,80	3,01	0,45	0,66	89,10	219,01	767,67	35,64
Дніпропетровська	69,16	1,40	4,02	4,34	1631,70	32,30	800,90	2,42	0,29	0,67	90,90	293,42	864,05	34,88
Донецька	69,07	1,20	2,82	3,30	1665,90	25,10	907,00	2,45	0,27	0,72	89,30	353,21	641,87	37,76
Житомирська	69,24	1,60	6,12	6,60	1654,20	23,20	796,90	2,53	0,36	0,75	86,60	379,29	681,73	40,80
Закарпатська	70,23	1,90	2,01	2,63	1202,20	34,20	483,40	3,43	0,44	0,55	88,30	546,47	657,52	34,52
Запорізька	70,53	1,30	4,07	4,36	1581,30	28,30	651,50	2,50	0,29	0,67	87,50	305,64	592,69	39,88
Івано-Франківська	72,52	1,50	4,12	4,06	1271,90	21,30	417,60	3,00	0,43	0,70	93,10	324,72	882,57	32,98
Київська	69,45	1,60	11,40	9,08	1657,40	32,60	837,10	2,64	0,33	0,74	93,70	329,48	753,78	37,20
Кіровоградська	69,03	1,50	7,29	8,31	1752,10	39,30	866,90	2,33	0,33	0,74	92,00	336,29	627,45	36,75
Луганська	69,58	1,20	2,98	4,12	1694,50	29,40	776,70	2,39	0,27	0,74	89,30	322,22	579,69	38,34

Закінчення табл. 2

Регіони	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	Сумарний коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт приросту, ‰	Коефіцієнт приросту, ‰	Коефіцієнт смертності, на 1000 осіб	Рівень смертності у віці до 15 років, на 10 000 осіб	Рівень смертності у віці від 15 до 35 років, на 10000 осіб	Середній розмір домогосподарства, осіб	Демографічне навантаження дітей, осіб	Демографічне навантаження пенсіонерів, осіб	Самооцінка стану здоров'я населення (добрий і задовільний), ‰	Кількість осіб, що мають хронічні захворювання, тис. осіб на 1000 населення	Кількість впріше зареєстрованих випадків захворювань, випадків на 1000 населення	Рівень інвалідизації, осіб на 1000 населення
Львівська	72,57	1,50	3,30	3,62	1290,90	23,10	446,10	3,03	0,36	0,65	92,90	237,34	842,49	43,07
Миколаївська	68,71	1,40	5,17	5,79	1577,10	23,10	951,40	2,59	0,32	0,64	90,00	361,82	613,57	41,94
Одеська	68,95	1,60	4,48	3,56	1519,40	36,20	829,20	2,65	0,34	0,63	93,00	250,59	726,54	39,67
Полтавська	70,38	1,30	5,87	6,12	1757,50	22,40	636,00	2,41	0,30	0,74	92,60	356,17	614,63	39,48
Рівненська	70,76	1,90	5,49	6,44	1302,90	27,30	528,90	3,00	0,47	0,66	92,60	278,45	790,02	37,62
Сумська	70,36	1,20	5,16	6,15	1729,70	21,10	634,90	2,48	0,29	0,75	87,00	320,33	516,97	32,62
Тернопільська	72,82	1,40	4,51	5,50	1441,60	19,90	378,10	2,96	0,39	0,72	90,90	284,42	702,02	36,63
Харківська	71,20	1,20	6,30	5,85	1533,10	28,60	551,80	2,46	0,27	0,64	89,60	449,78	784,16	31,90
Херсонська	69,28	1,50	5,34	6,60	1508,40	27,90	776,20	2,64	0,33	0,64	90,70	356,89	636,93	33,95
Хмельницька	71,35	1,50	6,44	7,05	1570,30	33,40	568,60	2,65	0,34	0,74	89,90	353,96	665,37	41,36
Черкаська	70,91	1,40	7,44	8,04	1695,80	32,50	687,30	2,40	0,30	0,76	87,90	396,92	799,29	44,24
Чернівецька	72,64	1,50	4,17	3,86	1305,00	23,00	368,70	2,90	0,39	0,63	93,40	241,55	714,76	35,86
Чернігівська	69,21	1,30	6,59	6,91	1975,80	33,30	880,20	2,35	0,29	0,80	80,70	431,61	731,79	46,53
м. Київ	73,66	1,30	157,46	12,64	1040,60	24,60	481,20	2,57	0,27	0,52	89,40	394,79	954,21	34,93
м. Севастополь	70,65	1,50	10,25	7,10	1477,50	29,80	780,60	2,48	0,28	0,65	94,60	333,00	601,95	52,10

Незадовільні демографічні умови впливають на стан, кількісні та якісні характеристики сімей в Україні. За останнє десятиріччя середній розмір домогосподарств зменшився більше ніж на 6 %, а кількість сімей з дітьми до 18 років скоротилася більше ніж на 10%. Збільшується чисельність домогосподарств, що складаються з однієї чи двох осіб (більше 50 %), та зменшується кількість сімей великих та з дітьми [6].

Здоров'я населення є основною умовою формування і відтворення людського капіталу, головним його активом і результатом інвестування. З одного боку, високий рівень захворюваності посилює демографічну напругу, погіршуючи умови відтворення людського капіталу, з іншого — підриває якісну основу його формування та розвитку.

Сімейне домогосподарство формує вихідні адаптивні характеристики людини. Від того, наскільки відповідально та грамотно ставляться батьки до питань профілактики та лікування захворювань дітей, їх виховання, формування у них певних ціннісних орієнтацій, залежить вся система здібностей, знань, звичок, реакцій дитини. Дорослі члени домогосподарства, що відповідально ставляться до свого здоров'я, обирають здоровий спосіб життя, по можливості менш шкідливі та важкі умови праці, кращі умови проживання, здійснюють вчасне та грамотне лікування та профілактику хвороб. Це визначає при інших рівних умовах меншу ймовірність спадкових хвороб і вроджених патологій у дітей [5, с. 85].

Сьогодні стан здоров'я населення України характеризується високими показниками захворюваності, інвалідності, смертності, погіршенням показників репродуктивного здоров'я і здоров'я новонароджених. Так, в середньому по Україні більше 300 осіб з 1000 населення мають хронічні захворювання, майже 40 на 10 000 визнані вперше інвалідами (2010 р.) (табл. 2).

Однією з гострих проблем у цій сфері є недостатність доходів домогосподарств, що унеможлиблює здійснення необхідних інвестицій у здоров'я, у тому числі профілактичні заходи. Так, майже чверть домогосподарств зіткнулась з даним питанням при потребі отримання медичної допомоги, придбання ліків або обладдя (табл. 3). А у таких областях, як Закарпатська і Сумська таких сімей було більше половини, лише в Київській, Житомирській і Рівненській областях даний показник є меншим за 5 %. Про гостроту даної проблеми свідчить також і величина сукупних витрат на охорону здоров'я. У середньому по Україні вони складають 40 грн, найбільше витрачають у м. Києві, найменше — у Чернігівській області (табл. 3).

Таблиця 3

**ПОКАЗНИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ
І РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ [6]**

	Середній розмір зарплати, грн.	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	Частка населення із середньою зарплатою до прожиткового мінімуму, %	Сукупні витрати домогосподарств на охорону здоров'я, грн.	Сукупні витрати домогосподарств на освіту, грн.	Кількість домогосподарств, у яких хто-небудь із членів протягом 12 місяців при потребі не зміг отримати медичну допомогу, придбати ліки, приладдя, %	Рівень доступності вищої освіти (середня вартість навчання/середньорічна зарплата), %*
АР Крим	1991	2,16	30,80	67,25	41,08	7,30	36,70
Вінницька	1782	1,93	35,80	101,85	30,05	25,50	39,91
Волинська	1692	1,84	56,60	57,26	33,55	8,20	37,88
Дніпропетровська	2369	2,57	23,90	88,87	32,21	28,40	32,77
Донецька	2549	2,76	18,00	87,50	33,95	31,80	33,33
Житомирська	1785	1,94	44,60	102,71	42,19	4,20	33,66
Закарпатська	1846	2,00	50,20	72,52	52,96	87,20	30,11
Запорізька	2187	2,37	25,70	106,60	32,01	29,90	31,14
Івано-Франківська	1927	2,09	49,30	107,03	67,10	35,90	41,45
Київська	2295	2,49	18,60	105,64	60,17	1,40	28,50
Кіровоградська	1815	1,97	40,20	71,06	24,00	6,00	34,07
Луганська	2271	2,46	28,30	95,50	19,09	12,80	32,06
Львівська	1941	2,11	40,50	102,05	33,90	8,50	32,92
Миколаївська	2122	2,30	24,80	102,03	36,69	40,70	23,39
Одеська	2046	2,22	27,20	65,89	61,38	17,40	43,27
Полтавська	2102	2,28	28,90	86,10	19,84	12,70	34,96
Рівненська	1960	2,13	52,10	103,67	21,06	1,70	35,99
Сумська	1866	2,02	33,30	93,37	23,46	53,20	32,53
Тернопільська	1659	1,80	58,40	122,36	50,52	12,90	52,94
Харківська	2060	2,23	21,80	78,99	25,64	36,20	46,36
Херсонська	1733	1,88	41,20	81,77	33,48	21,30	42,86
Хмельницька	1786	1,94	39,30	68,46	42,98	7,60	41,83
Черкаська	1835	1,99	26,40	119,65	42,66	19,40	34,33
Чернівецька	1772	1,92	37,70	100,98	39,52	11,10	36,85
Чернігівська	1711	1,86	32,00	97,66	13,96	48,40	30,76
м. Київ	3431	3,72	8,70	182,78	96,99	16,90	37,30
м. Севастополь	2167	2,35	6,70	149,37	77,41	10,00	32,33

* розраховано за даними Держкомстату

Рівень життя. Розвиток людини — складний процес, який відбувається через накопичення фізичного й інтелектуального потенціалу людського капіталу за рахунок виховання та освіти в сім'ї. Всі складові капіталу набуваються і збільшуються за рахунок інвестицій, які сім'я вкладає в дитину [5, с. 80].

Сім'я забезпечує фінансування процесу формування людського капіталу, прямо оплачуючи більшу частку необхідних витрат і покриваючи податками відповідні витрати держави.

У визначенні обсягу витрат на виховання дитини оцінюється лише витрати грошей і часу батьків на її утримання, а для оцінки сукупних інвестицій у людину необхідно враховувати також витрати на її освіту та зміцнення здоров'я. Накопичення фізичних, інтелектуальних і психофізіологічних здібностей людини в сім'ї є основою для подальшого розвитку та постійного вдосконалення людського капіталу індивіда і суспільства в цілому. Більше того воно опосередковано, але дуже суттєво впливає на якість людського капіталу наступних поколінь, наприклад, рівень освіти батьків і особливо матерів тісно корелює зі станом здоров'я їхніх дітей та їхніми подальшими успіхами в навчання та професійним зростанням [5, с. 85—86].

Останнім часом у більшості українських сімей погіршилися умови домашнього виховання й освіти дітей. Це пояснюється, насамперед, падінням рівня життя населення і пов'язаним із цим збільшенням трудового навантаження на батьків і матерів, особливо в неповних і багатодітних сім'ях.

Вітчизняна економіка характеризується низьким рівнем оплати праці та інших грошових виплат. Дві третини населення живе за межею бідності, а заробітна плата не забезпечує простого відтворення робочої сили. Незважаючи на те, що останнім часом добробут населення України дещо покращився, значною залишається частка бідних: частка осіб з грошовими витратами, нижчими за прожитковий мінімум склала 25 % на початок 2011 р., 30 % на початок 2010 р. (у 2006 р. цей показник дорівнював майже 50 %). Але для Тернопільської, Рівненської, Закарпатської та Волинської областей, цей показник досі залишається більше рівня 2006 р. (табл. 3).

Спостерігається значна територіальна диференціація трудових доходів домогосподарств. Так, у 2010 р. загальні доходи домогосподарств Тернопільської та Кіровоградської області (2528 грн і 2409 грн відповідно) були вдвічі меншими доходів домогосподарств м. Києва (5171 грн) [6]. Аналіз різниці між рівнем загальних доходів і сукупних витрат домогосподарств показує, що най-

більша додатна різниця спостерігається в м. Києві (680 грн), Донецькій (419 грн) і Одеській областях (319 грн); від'ємним цей показник є у п'яти областях України, зокрема у Черкаській області — сукупні витрати перевищували доходи на 546 грн у 2010 р. [8, с. 35]. Значною також є диференціація витрат; більшість доходів спрямовується лише на поточне споживання, переважно на продукти харчування та безалкогольні напої (53% витрат). Позитивною зміною є деяке зростання частки витрат на освіту та транспорт у структурі сукупних витрат. Негативний вплив на розвиток домогосподарств має нестабільність економічної ситуації в країні, яка значно стримує процеси інвестування; це, в свою чергу, позначається на розвитку самого домогосподарства. Така ситуація негативно впливає на формування і відтворення людського капіталу домогосподарств України.

Висновки. Відтворення людського капіталу на рівні домогосподарства має особливо важливе значення на початку життя і багато в чому визначає подальший вибір кожного індивіда. При інших рівних умовах людський капітал дитини дуже сильно залежить від умов і якості життя батьків, рівня їхньої освіти і здоров'я. Отже, покращення умов функціонування домогосподарств регіонів України повинно стати першочерговим завданням у контексті забезпечення реалізації принципів людського і економічного розвитку. Чим благополучнішою є сім'я, в якій виховувався індивід, тим більшою мірою він орієнтований на майбутнє, готовий йти на жертви пов'язані з нарощенням людського капіталу.

Враховуючи демографічні та соціально-економічні особливості розвитку України сучасний стан відтворення людського капіталу потребує: виходу із стану депопуляції, покращення системи охорони здоров'я, удосконалення системи освіти, підвищення рівня життя, детінізації відносин.

Література

1. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: Монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. — Донецьк, 2012. — 534 с.
2. *Бондарчук К.* Профорієнтація як складова відтворення людського потенціалу в Україні / К. Бондарчук // Україна: аспекти праці. — № 7. — 2007. — С. 26—29.
3. *Шевчук О. А.* Види відтворення людського капіталу [Електронний ресурс] / О. А. Шевчук. — Режим доступу: <http://economy.kpi.ua/uk/node/105>.

4. *Пиц В. І.* Відтворення людського потенціалу: теоретична концептуалізація та сучасний прагматизм / В. І. Пиц. // Актуальні проблеми економіки України. — № 6 (84). — 2008. — С. 187—193.

5. *Грیشнова О. А.* Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грیشнова. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. — 254 с.

6. Офіційні дані Державного комітету статистики України - [Електронний ресурс] - Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: монографія / [А. М. Колот, О. А. Грیشнова, О. О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. А. М. Колота. — К.: КНЕУ, 2010. — 348 с.

8. *Чорна О. М., Баранова К. В.* Концептуальні підходи до розвитку фінансів домашніх господарств в економіці України / О. М. Чорна, К. В. Баранова // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. — 2011. — № 4. — С. 33—39.

Статтю подано до редакції 29.06.12

УДК 331.101.27

М. В. Семикіна, д-р екон. наук, проф.,
зав. кафедрою економіки та організації виробництва,

М. В. Пустовіт,
асистент кафедри економіки
та організації виробництва,
Кіровоградський національний технічний університет

ТРУДОРЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНІВ: ВИБІР ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. Проаналізовано трансформації трудоворесурсного забезпечення регіонів України і Кіровоградської області зокрема. Запропоновано концепцію модернізації трудоворесурсного забезпечення регіону. Розроблено методичний підхід до вибору пріоритетів розвитку трудоворесурсного забезпечення регіону на основі вдосконалення методичної бази його оцінки з урахуванням впливових чинників, застосування модульного принципу побудови його механізму та стратегії розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: трудові ресурси, трудоворесурсне забезпечення регіону, механізм, чинники впливу, регулювання, стратегія розвитку.

АНОТАЦІЯ. Проанализированы трансформации трудоворесурсного обеспечения регионов Украины, в т. ч. Кировоградской области. Предложена концепция модернизации трудоворесурсного обеспечения региона. Разработан методический подход к выбору приоритетов развития трудоворесурсного обеспечения региона на основе совершенствования методической базы его оценки с учетом